

อุดมศึกษาในกระแส ของความเปลี่ยนแปลง*

เจตนา นาควัชระ**

บทความนี้เขียนจากประสบการณ์ เป็นการแสดงความคิดเห็นของผู้ที่ได้รับใช้วงการอุดมศึกษาไทยมา 30 ปี ในฐานะต่าง ๆ กัน ทั้งที่เป็นครู เป็นผู้วิจัย เป็นผู้ทำงานบริหาร นอกจากนี้การที่ได้มีโอกาสร่วมงานกับคณะกรรมการชุดต่าง ๆ นอกสถาบันของตน ไม่ว่าจะเป็นคณะกรรมการข้าราชการพลเรือนในมหาวิทยาลัย คณะกรรมการทบวงมหาวิทยาลัย สภามหาวิทยาลัยบางแห่ง ตลอดจนสภาวิจัยแห่ง

ชาติ และกองทุนสนับสนุนการวิจัย โอกาสเหล่านี้ช่วยให้ผู้เขียนได้คิดเปรียบเทียบกับสิ่งแวดล้อมที่ใกล้ตัวอยู่ตลอดเวลา อนึ่ง การได้ไปศึกษาในต่างประเทศ ได้ไปประชุมทางวิชาการและดูงาน ได้ไปสอนและวิจัยในมหาวิทยาลัยต่างประเทศทั้งในระยะสั้นและระยะยาว จัดได้ว่าเป็นสิ่งที่เอื้อต่อการพินิจปัญหาจากแง่มุมที่แตก

*คำบรรยายในการประชุมทางวิชาการเรื่อง “สืบสานปราชญ์... สืบศรัทธาอักษรจารย์” งานเชิดชูเกียรติอาจารย์อาวุโส คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, วันพุธที่ 6 สิงหาคม 2540 ณ ห้องประชุมชั้น 7 อาคาร 50 ปี มหาวิทยาลัยศิลปากร นครปฐม

**อาจารย์พิเศษ และศาสตราจารย์เกียรติคุณ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร พระราชวังสนามจันทร์ จ.นครปฐม

ต่างออกไปจากสถาบันต้นสังกัดของตน ประสบการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ บ้างก็ก่อให้เกิดความชื่นชม บ้างก็ทำให้เกิดความขมขื่นเมื่อนำมาเปรียบเทียบกับ “บ้าน” ของตัวเอง แต่ผู้ที่ล่วงเข้าปัจฉิมวัยย่อมจะต้องเรียนรู้ชั้นดีธรรม และในบางครั้งก็ต้องวางอุเบกขา เมื่อได้เห็นโลกมากพอสมควรก็ย่อมจะต้องรู้จักความอ่อนน้อมถ่อมตน และก็ใคร่จะขอยืนยันข้อคิดที่ฝากไว้ให้กับลูกศิษย์ “ทับแก้ว” หลายรุ่นต่อเนื่องกันมาว่า:

เราจงช่วยทำมหาวิทยาลัยชั้นสามของเราให้เป็นมหาวิทยาลัยชั้นสองให้ได้เถิด สำหรับมหาวิทยาลัยชั้นหนึ่ง อย่าไปพะวงกับเขาเลย เพราะเท่าที่ได้เห็นมาก็อายุเกินห้าร้อยไปแล้วทั้งนั้น

ข้อคิดในบทความนี้เป็นทัศนะของกรมมหาวิทยาลัยไทยคนหนึ่งที่อดภูมิใจไม่ได้ว่าสถาบันของตนใกล้จะเป็นมหาวิทยาลัยชั้นสองเข้ามาทุกทีแล้ว
จะขอแจกแจงประเด็นการอภิปรายออกเป็นขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. ลักษณะของความเปลี่ยนแปลง

1.1 การผูกโยงในลักษณะข้ามชาติ

ณ วันนี้ (16 กรกฎาคม 2540) คงไม่มีใครปฏิเสธได้ว่า เราอยู่ในสังคมที่ผูกโยงกับโลกภายนอกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การหลุดตัวอย่างรวดเร็วของเศรษฐกิจไทยเป็นผลมาจากการที่เรามีอาจครองตัวอย่างมีสติได้ในประชาคมนานาชาติ เมื่อ 50 ปีที่แล้ว คนไทยในชนบทคงไม่ได้สำนึกว่าชีวิตประจำวันของพวกเขาผูกพันกับความผันผวนของค่าเงินบาทเมื่อเทียบกับเงินตราต่างประเทศอย่างไร สภาพการณ์ได้เปลี่ยนไปมากแล้วในเมื่อน้ำมันที่เขาต้องซื้อมาป้อนควายเหล็กขึ้นราคาไป อุตสาหกรรมก็ย่อมจะหนีไม่พ้นผลกระทบทางเศรษฐกิจที่กล่าวมานี้ ประชาชนคนธรรมดาก็คงได้แต่สงสัยว่า เหตุใดผู้สันตติภรณ์ทั้งหลาย (อันเป็นผลผลิตของอุดมศึกษา) จึงตกอยู่ในสภาพ “เปิดตำราไม่ทัน” และรีบโยนความรับผิดชอบไปให้นักการเมือง (ซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นผลผลิตของมหาวิทยาลัยเช่นกัน) ว่าคิดแต่จะเอาตัวรอดและไม่กล้าพูดความ

จริงกับประชาชน ไม่ว่าคำตอบขึ้นต่อไปจะเป็นอย่างไร สามัญชนอย่างเราทำกันก็
คงจะต้องลงความเห็นว่ โลกาวัดันที่ผูกอยู่กัความรู้อ้านเศรษฐศาสตร์
การเงินการคลัง และการค้าระหว่างประเทศจะไม่พอเสียแล้วที่จะช่วยบ้านเมือง
ให้พ้นความวิบัติไปได้ ความกล้าทางจริยธรรมอาจจะไม่ได้สอนกันมาในหลัก
สูตรวิชาใด ๆ เลย และทางรอดของบ้านเมืองคงจะเป็นเรื่องของความแข็งแกร่ง
ในทางวัฒนธรรมและศีลธรรมมากกว่า

1.2 การแข่งขันในระดับภูมิภาคและระดับนานาชาติ

การล่มสลายของระบอบสังคมนิยมเป็นปัจจัยที่สร้างความเชื่อมั่นให้แก่
ระบอบเสรีประชาธิปไตยในประชาคมนานาชาติ ควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงใน
ทางการเมืองระบบการค้าเสรีก็ได้รับการยอมรับกันโดยทั่วไป ซึ่งหมายความว่า
การแข่งขันกัน โดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจ ได้กลายมาเป็นแนวทางใหม่ของ
ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ความสามารถในการผลิตรวมทั้งความชัดเจนใน
ด้านการตลาดเป็นตัวจักรสำคัญในการแข่งขันที่กล่าวมานี้ ความได้เปรียบเสีย
เปรียบ ซึ่งแต่เดิมเป็นสิ่งที่ผูกอยู่กัสถานะของผู้ปกครองเมืองขึ้น และผู้ถูก
ปกครองคือตัวเมืองขึ้น ได้แปรเปลี่ยนมาเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับความสามารถในการ
สร้างความรู้ ในการสร้างเทคโนโลยี ในการจัดการ ซึ่งทั้งหมดนี้มีส่วนสัมพันธ์
โดยตรงกับการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาระดับสูง ประเทศเพื่อนบ้าน
ของไทยบางประเทศ แม้จะเคยเป็นประเทศราชมาก่อน ก็ได้พัฒนาศักยภาพใน
ด้านการแข่งขันทางเศรษฐกิจ อันรวมถึงความแข็งแกร่งในด้านอุดมศึกษาไปได้
ไกลมาก ในบางลักษณะอุดมศึกษาไทยได้เปลี่ยนบทบาทไปเป็นจำเลยระดับชาติ
ไปแล้วโดยไม่รู้ตัว

1.3 การสร้างความรู้และภูมิปัญญาอากวการอุดมศึกษา

ครั้งหนึ่งอุดมศึกษาเคยมีสถานะอันสูงส่งในฐานะตักศิลาแห่งความรู้ใน
แทบทุกสาขาวิชา แต่ในปัจจุบัน สถาบันวิจัยเฉพาะทาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน
ประเทศที่พัฒนาแล้ว อาจทำหน้าที่เป็นผู้สร้างความรู้ในบางสาขาได้ดีกว่ามหา
วิทยาลัย ในด้านของการสร้างความรู้ที่น่าไปประยุกต์ใช้ได้ หน่วยวิจัยของ

บรรษัทข้ามชาติบางแห่ง เช่น ในสาขาคอมพิวเตอร์ อิเล็กทรอนิกส์ หรือเภสัชกรรม อาจล้าหน้ามหาวิทยาลัยไปได้ในงานบางลักษณะ ในด้านของปัญญาความคิด ประสบการณ์ของไทยเองก็บ่งบอกไว้อย่างชัดเจนแล้วว่า ปราชญ์ชั้นนำของเราอยู่นอกรั้วมหาวิทยาลัย ถ้าปราศจากปราชญ์แห่งวัดสวนโมกขพลาราม พุทธปรัชญาของเราจะก้าวมาได้ไกลถึงเพียงนี้ละหรือ

1.4 บทบาทของเทคโนโลยีและสื่อต่าง ๆ

ชีวิตของคนรุ่นใหม่มีอาจดำเนินไปได้โดยปราศจากเทคโนโลยี คนจำนวนมากเป็นผู้ใช้เทคโนโลยีมากกว่าเป็นผู้ผลิตเทคโนโลยี เป็นไปได้ที่ความสามารถในการใช้จินตนาการในการประดิษฐ์คิดค้นของคนรุ่นใหม่อาจถดถอยไปกว่าคนรุ่นเก่า กระบวนการหล่อหลอมและขัดเกลาทางวัฒนธรรม ซึ่งแต่เดิมเป็นไปในแวดวงของครอบครัว ชุมชน และสังคม ได้ตกไปอยู่ในอาณัติของสื่อต่าง ๆ ซึ่งมุ่งครอบงำคนจำนวนมากเพื่อผลประโยชน์เชิงพาณิชย์ พัฒนาการอันรวดเร็วของเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นได้ทั้งคุณและโทษ ในหลายกรณีอุดมศึกษาแสดงความมั่งคั่งด้วยการพึ่งพอใจในบทบาทของผู้ใช้ผลผลิตที่หาซื้อได้ในท้องตลาด มากกว่าที่จะคิดค้นด้วยตนเอง หรือใช้สื่อในการสร้างกิจกรรมทวนกระแสที่เป็นพลังทางปัญญาอันแท้จริงให้แก่สังคม

1.5 หลักการประชาธิปไตยกับผลกระทบต่อการศึกษา

จุดกำเนิดของอุดมศึกษาในรูปของเอกสิทธิ์สำหรับคนหมู่น้อยมีอาจต้านเสียงเรียกร้องจากสังคมส่วนใหญ่ที่ต้องการจะมีส่วนร่วมในการรับการศึกษาขั้นสูงในบางประเทศ รัฐธรรมนูญกำหนดให้รัฐให้การศึกษแก่ประชาชนจนถึงชั้นอุดมศึกษา มหาวิทยาลัยไม่จำกัดรับ และมหาวิทยาลัยเปิดในประเทศไทยสนองความต้องการของสังคมในแง่นี้ได้ในระดับหนึ่ง แต่ประเด็นเรื่องคุณภาพอาจจะมีได้รับการพิจารณาอย่างละเอียดลึกซึ้งพอ นอกจากนี้ การตีความมโนทัศน์เรื่องประชาธิปไตยไปจนเลยขอบเขตของเหตุผลสร้างความสับสนให้แก่วงการอุดมศึกษาไม่น้อย ดังจะเห็นได้จากระบบ “เลือกตั้ง” ในมหาวิทยาลัยไทย การสร้างความสัมพันธ์ใน “แนวนอน” ในหมู่สมาชิกของประชาคมอุดม-

ศึกษา อันเป็นแก่นของวิถีทางแห่งประชาธิปไตย จะถูกมองข้ามไป

1.6 กระแสวัตถุนิยม บริโภคนิยม และธนนิยม

ในเมื่อผู้นำของโลกเสรีส่วนใหญ่มองประชาคมโลกว่าเป็น “ตลาด” ความหมกมุ่นอยู่กับการผลิตการจำหน่าย และการซื้อสินค้าจึงถือได้ว่าเป็นกิจอันพึงสนับสนุน เมื่อเงินกับเทคโนโลยีจับมือกันครองโลก การกระตุ้นให้เกิดบริโภคนิยมในวงที่กว้างที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ก็ถือได้ว่าเป็นพลวัตของสังคมยุคใหม่ ในแวดวงอุดมศึกษา ความคิดกระแสหลักจึงเป็นไปในรูปของการสร้างความชัดเจนในวิชาชีพบางแขนงที่จะนำไปสู่ความมั่งคั่งทางโภคทรัพย์ วิทยาการที่ไม่ตามกระแส หรือทวนกระแส ก็มักจะเจาตายไปเองโดยธรรมชาติ

1.7 การศึกษาในฐานะสินค้า

มโนทัศน์ที่ว่าโลกคือตลาดส่งผลกระทบในหลายรูปแบบต่ออุดมศึกษา ความสำเร็จของประเทศตะวันตกบางประเทศในการทำอุดมศึกษาให้เป็นสินค้า อาจจะเป็นได้ทั้งตัวอย่างที่ดีและตัวอย่างที่เลว ถ้าต้องการการศึกษาที่มีคุณภาพ ผู้บริโภคก็ต้องยอมซื้อด้วยราคาแพง คุณภาพของอุดมศึกษาจึงวัดได้ด้วยราคาของหน่วยกิต ในสังคมที่มีระบบ “คุ้มครองผู้บริโภค” และระบบประกันคุณภาพ การจัดการศึกษาในรูปนี้อาจดำเนินไปได้ดีพอสมควร แต่สำหรับสังคมที่หลักการดั้งเดิมคือ “วิทยาทาน” การปรับตัวอาจกระทำได้ไม่ถนัดนัก เพราะผู้บริโภคบ้องตันที่ตื่นเต้นไปตามการโฆษณาย่อมจะแยกไม่ออกว่าอะไรเป็นของแท้ อะไรเป็นของเทียม โครงการพิเศษทั้งหลายที่เกิดขึ้นอย่างดาษดื่นในมหาวิทยาลัยไทยในทศวรรษที่ผ่านมาอาจถือได้ว่าเป็นสัญญาณอันตรายสำหรับอุดมศึกษาไทย

2. ปัญหาหลัก (หนัก) ของอุดมศึกษาไทย

2.1 ขีดจำกัดของทรัพยากรมนุษย์และทรัพยากรวัตถุ

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในยุคที่เศรษฐกิจไทยเฟื่องฟู สถาบันอุดมศึกษาของ

ไทยไม่มีปัญหาในการแสวงหาทรัพยากรที่เป็นวัตถุ ในขณะที่ทรัพยากรมนุษย์หาได้ยากมาก ทั้งนี้เพราะคำตอบแทนในวงการธุรกิจ (ที่เฟื่องฟูของฟองสบู่) สูงกว่าในภาคการศึกษามากนัก ถ้าตรรกะที่ว่านี้ใช้ได้ ในทางที่กลับกัน ยุคที่เศรษฐกิจทรุดน่าจะเป็นยุคที่สถาบันอุดมศึกษาฟื้นตัว (ซึ่งอาจรวมไปถึงสถาบันอุดมศึกษาของรัฐด้วย) หมายความว่า ความมั่งคั่งที่แท้จริงของอุดมศึกษามีใช้ความมั่งคั่งทางโมคทรัพย์ หากแต่เป็นความมั่งคั่งทางปัญญาที่มาจากผู้รู้และนักคิดที่มักน้อย ถ้าเป็นเช่นนั้นจริงเรากำลังเดินทางกลับไปหาผู้ทรงศีลแห่งดักลิลลา และโรงเรียนของนักพรตในสมัยของยุโรปกระนั้นหรือ หมายความว่าอุดมศึกษาที่ทรงคุณค่าเดินสวนทางกับวัตถุนิยมใช้หรือไม่ จุดจบของอุดมศึกษาคือการอ้วนตาย มีใช้การพอมตาย!

2.2 มโนทัศน์เรื่องการสนองความต้องการของตลาด

คงไม่มีสถาบันอุดมศึกษาใดที่สามารถสร้างหลักสูตรให้สนองความหลากหลายของตลาดได้อย่างเต็มที่ แต่ความผูกพันของอุดมศึกษาไทยที่มีต่อ "อาชีพนิยม" ตั้งอยู่บนรากฐานของความเชื่อ (ลม ๆ แล้ง ๆ) ว่ามหาวิทยาลัยจัดเจนพอที่จะตามใจตลาดได้ แม้แต่ความหลากหลายของชื่อปริญญาของมหาวิทยาลัยไทย (ซึ่งอาจจะหลากหลายที่สุดในโลกก็ได้) ก็บ่งบอกไว้ชัดเจนแล้วว่าเราปรับตัวตามตลาด หรืออีกนัยหนึ่งเราเป็นคนของตลาด ความจริงมีอยู่ว่าชนชั้นผู้นำในตลาดมิได้เรียกร้องให้มหาวิทยาลัยผลิตบัณฑิตตามความหลากหลายที่ว่านี้ แต่ต้องการบัณฑิตที่มีศักยภาพสูงในการปรับตัวในการเรียนรู้ใหม่ ในท้ายที่สุดตลาดอาจจะปฏิเสธผู้ที่ตามใจตลาดมากเกินไปก็ได้

2.3 ข้อขัดระหว่งการแสวงหาภูมิปัญญา

และความจริงกับประโยชน์เชิงปฏิบัติ

แนวโน้มของอุดมศึกษาไทยในระยะหลังที่จะทำให้มหาวิทยาลัยแปรรูปเป็นสถานฝึกอบรมหรือฝึกวิชาชีพเฉพาะสาขาและเฉพาะกิจมีความสัมพันธ์กับความหมกมุ่นในเรื่องของ "ตลาด" อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ วิทยาการสาขาใดที่มีอาจพิสุจน์ให้เห็นได้ว่ามีประโยชน์เชิงปฏิบัติ หรือ "ประโยชน์ใช้สอย" ก็มักจะ

ถูกทอดทิ้ง ความพยายามในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมาในการที่จะต้านกระแสนี้ ด้วยการกำหนดหลักสูตรวิชาพื้นฐานทั่วไป หรือวิชาศึกษาทั่วไปเอาไว้ในระดับปริญญาตรีของทุกสถาบันก็ยังไม่ประสบความสำเร็จนัก เพราะสมาชิกส่วนใหญ่ของประชาคมอุดมศึกษาเห็นว่าเป็นการยึดเยียดความรู้ที่ไร้ประโยชน์ เป็นการเสียเวลา ถึงกับมีผู้บริหารบางคนกล่าวว่า “เสียไป 30 หน่วยกิต” ในมหาวิทยาลัยไทยบางแห่งหลักสูตรภาษาโบราณตะวันตกจำเป็นต้องปิดตัวไปเพราะไม่มีผู้มาสมัครเรียน ในขณะที่มหาวิทยาลัยที่เก่าแก่ในโลกตะวันตกค่อนข้างจะภาคภูมิใจว่ามีความชัดเจนอยู่ในระดับแนวหน้าในวิชาภาษาสันสกฤต!

2.4 ความตกต่ำของอาชีพครู

ปัญหานี้กระทบการศึกษาไทยในทุกระดับ ยิ่งในระดับประถมและมัธยมด้วยแล้ว ครูมีสถานะที่ต่ำต้อย บางครั้งถูกใช้งานที่มีใช้หน้าที่โดยตรง และต้องกลักรู้เกี่ยวกับการกดขี่ของผู้ทรงอำนาจ (ซึ่งรวมถึงหัวหน้างานของตนเอง) อาจารย์มหาวิทยาลัยอาจมีฐานะทางสังคมที่สูงกว่า เพราะมีโอกาสแสดงตัวผ่านสื่อมวลชน บางครั้งก็ได้รับเชิญไปรับตำแหน่งทางการเมืองในระดับสูง แต่อาจารย์โดยทั่วไปหดหู่ขาดกำลังใจ เพราะในบางกรณีบัณฑิตจบใหม่ที่เป็นศิษย์ได้เงินเดือนขึ้นเริ่มต้นในภาคเอกชนสูงกว่าเงินเดือนอาจารย์ที่ทำงานต่อเนื่องมา 20 ปี มหาวิทยาลัยไทยอยู่ได้ด้วยชนกลุ่มน้อยที่รักวิชาอย่างเต็มตัว และรักการสอนและการค้นคว้าเป็นชีวิตจิตใจ พร้อมทั้งจะใช้ “เสรีภาพ” ทางวิชาการให้เป็นประโยชน์อย่างแท้จริง ในขณะที่เพื่อนร่วมงานอีกเป็นจำนวนไม่น้อยพอใจกับบทบาทของ “มือปืนรับจ้าง” ในทางวิชาการและวิชาชีพ มหาวิทยาลัยบางแห่งแก้ปัญหาด้วยการเปิด “โครงการพิเศษ” ต่าง ๆ คือ จัดกิจกรรมที่อาจเรียกได้ว่าเป็น “day-lighting” ขึ้นมาเสียเองเพื่อมิให้อาจารย์ต้องหลบ ๆ ซ่อน ๆ ไปทำกิจกรรมแบบ “moon-lighting” ความตกต่ำของอาชีพครู อาจจะมีให้เป็นปัญหาทางเศรษฐกิจแต่อย่างเดียว แต่อาจเป็นปัญหาทางจริยธรรมด้วย

2.5 ความย่อหย่อนของการวิจัย

แม้ว่าการวิจัยในบางสาขาและในบางสถาบันจะรุดหน้าไปจนถึงขั้นที่ได้รับ

การยอมรับในระดับนานาชาติ ภาพรวมของการวิจัยในระดับชาติ เมื่อเทียบกับประเทศเพื่อนบ้านบางประเทศ อยู่ในระดับที่น่าวิตก จึงได้มีการตั้งกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ขึ้นเพื่อเร่งกิจกรรมในด้านนี้ โดยมีการสนับสนุนให้เกิดการวิจัยในรูปแบบต่าง ๆ ขึ้น รวมทั้งการสนับสนุนการเปิดสอนระดับปริญญาเอกที่เน้นการวิจัยเพิ่มขึ้นในมหาวิทยาลัยไทย แต่เราคงจะหนีความจริงไปไม่พ้นว่า ความย่ำแย่ของการวิจัยมิได้มาจากการขาดทุนวิจัย แต่เป็นปัญหาของการขาดนักวิจัย ถ้าจะตีความว่าเศรษฐกิจเป็นตัวผลักดันให้อาจารย์ต้องหารายได้เพิ่มเติมจากงานประเภท “มือปืนรับจ้าง” จนละเลยงานวิจัยที่เป็นแก่นสารก็อาจจะถูกเพียงครึ่งเดียว สภาพความเป็นจริงก็คือ ผู้ที่ผ่านบัณฑิตศึกษามาแล้ว ไม่ว่าจะเป็นในประเทศหรือในต่างประเทศและแม้แต่อาจารย์บางคนที่ได้รับปริญญาเอกจากมหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงในประเทศตะวันตก มิได้เข้าซึ่งถึงวิญญาณของอุดมศึกษาที่แท้จริง คือ อาจได้เนื้อหาวิชาติดตัวมา แต่ยังไม่ถึงขั้นที่เรียกได้ว่า “รักวิชา”

2.6 การขาดความสำนึกเรื่องความผูกพันกับสังคม

ครั้งหนึ่งในอดีต มหาวิทยาลัยไทยเสนอตัวในการทำหน้าที่เป็นผู้นำกับดูแลสังคม หัวท้าวถึงขั้นที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองได้ แต่เราอาจจะต้องยอมรับว่ากลุ่มคนที่เป็นผู้นำในครั้งนั้นคือ นิสิตนักศึกษา เราคงปฏิเสธไม่ได้ว่าความอ่อนแอประสบการณ์และวุฒิภาวะของคนกลุ่มนั้นทำให้เกิดความสับสนและปั่นป่วนขึ้นได้ ขบวนการปราบคอมมิวนิสต์ในช่วงหลัง พ.ศ. 2519 อาจประสบความสำเร็จมาก และมีผลกระทบต่อชีวิตมหาวิทยาลัยโดยเฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับนิสิตนักศึกษาเป็นอย่างมาก การจำกัดกิจกรรมทางการเมืองส่งผลให้ความสำนึกด้านสังคมและการเมืองถดถอยไปด้วย นิสิตนักศึกษารุ่นหลังมุ่งแต่จะศึกษาให้จบโดยเร็วเพื่อออกไปประกอบอาชีพ กิจกรรมที่เสริมปัญญาต่าง ๆ มักจะถูกกละเลย ในส่วนของครูอาจารย์ก็ดูจะขาดกำลังใจที่จะฝึกกระแสนของปัจเจกนิยม ยุคแห่งความคิดประเภท “ฉันจึงมาหาความหมาย” จึงถูกกระแสใหม่ของแนวคิด “ฉันจึงมาหาความหมาย” บดบังไปสิ้น

2.7 การขาดความคล่องตัวในด้านโครงสร้าง

และกลไกของการบริหารและงานวิชาการ

มหาวิทยาลัยไทยคือลูกประสมทางวัฒนธรรม ในแง่หนึ่ง อิทธิพลจากตะวันตกเรียกร้องให้มหาวิทยาลัยมีความเป็นตัวของตัวเอง จึงมีการออกพระราชบัญญัติสำหรับมหาวิทยาลัยแต่ละแห่ง นัยว่าเพื่อเอื้อต่อเอกลักษณ์ของแต่ละสถาบัน ในอีกแง่หนึ่ง แนวคิดของราชการไทยที่ว่าด้วย กระทรวง กรม กอง ยังครอบงำอุดมศึกษาไทยอยู่ งานบางประเภท เช่น งานบริหารบุคคล จึงยังดำเนินไปในแบบดั้งเดิมของราชการไทย มหาวิทยาลัยไทยประสบปัญหาในการปรับเปลี่ยนโครงสร้างและกลไกการบริหารงานของตนเพื่อรับกับความเปลี่ยนแปลง การตั้ง และการยุบหน่วยงาน (ซึ่งมักจะมีเรื่องของการตั้งมากกว่าการยุบ) เป็นไปด้วยความยากลำบาก ถึงอย่างไรก็ตาม โครงสร้างปัจจุบันก็ยังเอื้อให้ผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์สร้างงานที่เป็นประโยชน์ได้ แต่มหาวิทยาลัยเองมิได้ใช้ศักยภาพที่มีอยู่อย่างเต็มที่ ยกตัวอย่างสภามหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นองค์กรบริหารสูงสุดของมหาวิทยาลัยอาจมิได้ทำหน้าที่ของตนเองอย่างเต็มที่ เพราะมหาวิทยาลัยมิได้ใช้ประสบการณ์และวุฒิภาวะของกรรมการสภาให้คุ้มค่า หากเพียงแต่ให้ทำหน้าที่ “ตรายาง” หรือ “อัญมณี” กรรมการสภามหาวิทยาลัยส่วนหนึ่งที่มหาวิทยาลัยคัดสรรมากจะเป็น “คุณปู่ซีเหงา” ที่ไม่ต้องการจะอยู่บ้านเพื่อเผชิญหน้ากับ “คุณย่าขี้บ่น” จึงพอใจที่จะมานั่งในสภามหาวิทยาลัยอันทรงเกียรติ โดยพร้อมที่จะรับรองหรือประนีประนอมกับทุกเรื่องที่มหาวิทยาลัยเสนอมา แม้ว่าจะผิดหลักการก็ตาม หรือแม้แต่ไม่เห็นด้วย ก็ไม่ยากที่จะขัดใจ “เจ้าของบ้าน” ที่มีน้ำใจไปเชิญท่านมา ปัญหาอันหนักหน่วงของมหาวิทยาลัยไทยในขณะนี้คือ การที่ไม่มีผู้ใดทราบว่า ใครเป็นเจ้าของมหาวิทยาลัย ปัญหาเรื่องโครงสร้างและกลไกการบริหารงานก็ดูจะสะท้อนความสับสนที่วุ่นวายนี้

2.8 พยาธิสภาพว่าด้วยการหลงรูปตัวเอง

ทั้ง ๆ ที่ถูกปัญหานานัปการรุมเร้า แต่มหาวิทยาลัยก็ยังเป็นสถาบันที่มีสถานภาพสูงในสังคม สถาบันของรัฐบางแห่งลืมหืมตา จึงชอบที่จะติดป้ายเอาไว้ว่า “สถานที่ราชการ ผู้ไม่มีกิจห้ามเข้า” คืออาจลืมหืมตาไปว่าใครเป็นเจ้าของมหาวิทยาลัย

กันแน่ ระบบการสอบเข้ามหาวิทยาลัยในปัจจุบันยังทำให้มหาวิทยาลัยบางแห่ง
 ทึกทักว่าตนเป็นผู้นำทางปัญญาของชาติ การขาดการควบคุมและการประเมิน
 คุณภาพมหาวิทยาลัย คือ อัตรานิมาตกรรมของอุดมศึกษาไทย การที่นิตยสาร
Asia Week อาสาเข้ามาประเมินมหาวิทยาลัยในภูมิภาคเอเชีย และประเมิน
 มหาวิทยาลัยเก่าของเราสองแห่งไว้ต่ำมาก (แม้ว่ามาตรในการวัดอาจจะยังได้แย้ง
 ได้) ก็ยังมีได้กระตุ้นให้ประชาคมอุดมศึกษาไทยตื่นตัวมากขึ้น เพราะถึงอย่างไ
 รก็ตาม “ลูกค้า” ก็ยังแย่งกันเข้าเรียนทุกปีที่มีการสอบเข้ามหาวิทยาลัย

2.9 ความซบเซาของชีวิตมหาวิทยาลัย และความหมกมุ่นในเรื่องของพิธีกรรม

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในข้อ 2.6 ข้างต้น ความซบเซาของชีวิตมหาวิทยาลัย
 โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับนักศึกษา เป็นผลสืบเนื่องมาจากการแก้ปัญหา
 ทางการเมือง ความสำเร็จในการปราบศัตรูของชาติส่งผลออกมาในรูปของการ
 ปราบขบวนการนิสิตนักศึกษาไปด้วย และก็กลายรูปมาเป็นการปราบปัญญ
 มนุษย์ แม้ว่ารัฐจะยกเลิกขบวนการปราบศัตรูของชาติไปนานแล้ว และ “ผู้ร่วม
 พัฒนาชาติไทย” ก็ได้กลับมาเป็นกำลังให้แก่สังคมไทยต่อไปแล้ว ขบวนการ
 สร้างปัญญาให้แก่ นิสิตนักศึกษา ก็ยังไม่ฟื้นตัวเต็มที่ กิจกรรมเก่าในแบบ
 ต่าง ๆ จึงทวีความเข้มข้น เช่น การรับน้องใหม่ ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่มุ่งสร้าง
 ความซบเซาด้วยความรุนแรง ด้วยความหยาบกร้าน ด้วยวิธีการอนารยะมากมาย
 แต่ก็ดูจะยังกันไว้ไม่อยู่เสียแล้ว เพราะโดยสัญญาตมณมนุษย์ การปลุก
 สัญชาตญาณไฟใต้ทำได้ง่ายกว่าการปลุกสัญชาตญาณไฟดี ในด้านของพิธีกรรม
 อื่น ๆ มหาวิทยาลัยส่วนใหญ่ใช้เวลาไปกับการนี้มากทีเดียว ยิ่งมหาวิทยาลัย
 ศิลปะที่มี “หอศิลป์” เป็นของตนเอง พิธีกรรมประเภท “เปิดงาน” และ “ปิด
 งาน” ได้กลายเป็นกิจกรรมหลักไปโดยปริยาย

3. นวัตกรรมของอุดมศึกษาไทย

3.1 มหาวิทยาลัยของปวงชน

เมื่อมีการจัดตั้งมหาวิทยาลัยไม่จำกัดรับขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อกว่าสองทศวรรษที่แล้วมา มีผู้สงสัยกันมากกว่า สถาบันเช่นนี้จะสร้างบัณฑิตที่มีคุณภาพได้ละหรือ ข้อเท็จจริงมีอยู่ว่าในบางสาขาวิชา เช่น นิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยไม่จำกัดรับสร้างบัณฑิตที่มีคุณภาพสูงกว่ามหาวิทยาลัยปิด เพราะการกำหนดให้นักศึกษาต้องช่วยตัวเอง ต้องใช้เวลาเรียนด้วยตนเอง คิดด้วยตนเองเป็นวิธีการที่เอื้อต่อการสร้างวุฒิภาวะทางปัญญา ในขณะเดียวกัน กิจกรรม “ประชาธิปไตย” ที่ก่อตัวขึ้นในมหาวิทยาลัยของปวงชนก็อาจจะเข้มข้นเกินความเหมาะสมพอดีไปในบางครั้ง ยิ่งในรูปของการ “เลือกตั้ง” และ “หาเสียง” ในการเข้าสู่ตำแหน่งบริหารด้วยแล้ว ยิ่งเป็นการบิดเบือนหลักการของประชาธิปไตยที่เหมาะสมสำหรับสถาบันการศึกษาที่ต้องการ “คนดีมีวิชา” เข้ามาบริหารงาน ถึงอย่างไรก็ตาม สถิติของนักศึกษาที่สมัครเข้าเรียนในระบบนี้สามารถที่จะสร้างความหวังได้ในระดับโลก สิ่งที่ยังจะต้องพิสูจน์ก็คือเขาเหล่านั้นได้วิชาหรือได้ปัญญากันแน่

3.2 ศักยภาพของการศึกษาทางไกล

ประเทศไทยได้รับการยกย่องจากวงการศึกษานานาชาติว่า ประสบความสำเร็จในการใช้เทคโนโลยีในการสร้างระบบอุดมศึกษาทางไกล มหาวิทยาลัยเปิดของเราไม่ได้แต่เพียงพิสูจน์ให้เห็นว่าเครือข่ายเทคโนโลยีการสื่อสารของประเทศอยู่ในระดับที่เอื้อประโยชน์ต่อคนจำนวนมากได้เท่านั้น แต่การจัดการที่ดีเป็นตัวจักรสำคัญในการรวบรวมความรู้จากผู้เชี่ยวชาญหลากหลายสาขา หลากอาชีพในประเทศของเราเองเพื่อนำมาเผยแพร่ให้แก่ผู้ที่ใฝ่รู้ใฝ่เรียน ตำราและอุปกรณ์การสอนที่ผลิตขึ้น ณ มหาวิทยาลัยเปิดมีคุณภาพเหนือกว่าสื่อที่มหาวิทยาลัยปิดสร้างขึ้นมาเสียด้วยซ้ำในบางกรณี ตำราและอุปกรณ์เหล่านี้สร้างขึ้นด้วยวิธีการที่เอื้อต่อการเรียนรู้ด้วยตนเอง จึงเป็นการสนองตอบหลักการของอุดมศึกษาไปโดยปริยาย ในส่วนที่เกี่ยวกับการสร้าง “วิทยาเขตสารสนเทศ” ที่กำลังจะเริ่ม

ดำเนินการในเร็ววันนี้ มหาวิทยาลัยบางแห่งกำลังแสวงหาทางสายกลางระหว่าง “ระบบปิด” กับ “ระบบเปิด” คือ แม้จะสอน “ทางไกล” แต่ก็มีการโต้ตอบให้ผู้สอนและผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันแย่งระบบดักสิลา แต่อาจจะต้องเรียกว่าเป็น “ดักสิลาใกล้จริง” (virtual Taksila)

3.3 บทบาทของสถาบันอุดมศึกษาเอกชน

จากเดิมที่เป็นผู้ให้ “โอกาสที่สอง” แก่ผู้ที่พลาดการสอบเข้ามหาวิทยาลัยปิดของรัฐ สถาบันอุดมศึกษาเอกชนบางแห่งสามารถพัฒนาคุณภาพการศึกษาในบางสาขาวิชาไปถึงขั้นที่จัดได้ว่าอยู่ในระดับแนวหน้า จริงอยู่สาขาดังกล่าวมักจะสัมพันธ์กับความต้องการของตลาดแรงงาน แต่เราคงปฏิเสธไม่ได้ว่ากลไกในการควบคุมคุณภาพซึ่งทบวงมหาวิทยาลัยกำหนดไว้เป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้สถาบันอุดมศึกษาเอกชนมีบทบาทสำคัญขึ้นทุกทีในกรอบของอุดมศึกษาไทย จนถึงกับมีผู้กล่าวว่า ถ้าใช้มาตรการเดียวกันในการกำกับดูแลมหาวิทยาลัยของรัฐ มหาวิทยาลัยหลายแห่ง หรือหลักสูตรหลายหลักสูตร ก็ควรจะถูกลบไปนานแล้ว! การที่ทบวงมหาวิทยาลัยกำลังเร่งที่จะให้มหาวิทยาลัยของรัฐสร้างระบบประกันคุณภาพและควบคุมคุณภาพขึ้นมาบ้างก็คงเป็นเพราะตัวอย่าง (ที่ดี) ที่ได้ประสบพบมาจากฝ่ายสถาบันเอกชน กิจกรรมที่สถาบันอุดมศึกษาเอกชนจำเป็นต้องเร่งพัฒนาคือเรื่องของการวิจัย

3.4 มหาวิทยาลัยของรัฐนอกระบบราชการ

เทพปกรณัมที่ว่าด้วยความเลวร้ายของระบบราชการ และความรุ่งโรจน์ของ (ธุรกิจ) ภาคเอกชนอาจเป็นสิ่งที่สร้างความเชื่อใหม่ขึ้นมาว่า มหาวิทยาลัยจะเจริญรุ่งเรืองได้ก็ต่อเมื่อไม่เป็นส่วนราชการ ได้มีการอ้างตัวอย่างของโลกตะวันตกที่ให้ความเป็นอิสระในระดับที่สูงมากต่อมหาวิทยาลัย เป็นที่น่าสังเกตว่า ไม่มีผู้อ้างถึงตัวอย่างของมหาวิทยาลัยในบางประเทศที่เป็นหน่วยราชการแต่สามารถสร้างคุณภาพขึ้นมาให้โลกยอมรับได้ มหาวิทยาลัยของรัฐนอกระบบราชการที่เกิดขึ้นแล้ว และกำลังจะเกิดขึ้นอีกอาจจะยังมียืนยันความเชื่อได้ว่าระบบนี้เป็นระบบที่ดีที่สุดสำหรับประเทศไทย การที่รัฐใช้เช็คที่ผู้ไปใส่ตัว

เงินได้เอง (blank cheque) อาจจะเป็นสิ่งที่ล่อแหลมเกินไปสำหรับประเทศไทยในปัจจุบัน การที่รัฐไม่มีกลไกในการควบคุมและตรวจสอบการใช้ทรัพยากรที่มาจากภาษีอากรของราษฎรอาจเป็นการเสี่ยงเกินไป เพราะเท่ากับเป็นการฝากความรับผิดชอบอันใหญ่หลวงไว้ให้กับ “คุณปู่ชี้เหงา” ทั้งหลาย (ดูข้อ 2.7)

3.5 การศึกษานานาชาติ

การที่มหาวิทยาลัยไทยสามารถที่จะเปิดการเรียนการสอนในหลักสูตรบัณฑิตศึกษาระดับนานาชาติได้มีใช้ของใหม่ เมื่อมีการจัดตั้งองค์การรัฐมนตรีศึกษาแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEAMEO) ขึ้นในปี ค.ศ. 1965 ประเทศไทยก็พร้อมที่จะให้ความร่วมมือในการเปิดสอนหลักสูตรบัณฑิตศึกษานานาชาติในสาขาอายุรศาสตร์เขตร้อน และหลักสูตรดังกล่าวก็ได้รับการพัฒนาต่อเนื่องกันมาเป็นเวลา 30 ปีแล้ว หลักการของ “การศึกษานานาชาติ” อยู่ที่ความแข็งแกร่งทางวิชาการของสถาบันเจ้าภาพ พัฒนาการในระยะหลังอาจจะมีได้เป็นไปในรูปเดียวกัน แนวทางหนึ่งเป็นเรื่องของสถาบันเจ้าภาพทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการอำนวยความสะดวกในการเชิญอาจารย์ผู้สอนจากต่างประเทศมาให้การศึกษานในหลักสูตรที่จัดขึ้นเป็นการเฉพาะ (และเก็บค่าหน่วยกิตในอัตราที่สูงมาก) อีกแนวทางหนึ่งจะเป็นการสร้างความซึ้งให้แก่หลักสูตรใดหลักสูตรหนึ่งโดยเปิดสอนเป็นภาษาอังกฤษ (ซึ่งผู้สอนบางคนก็ได้เชี่ยวชาญในการใช้ภาษาอังกฤษเท่าใดนัก) นอกจากนี้ ก็ยังมีหลักสูตรที่จัดร่วมกับสถาบันอุดมศึกษาในต่างประเทศ โดยให้นักศึกษาเรียนวิชาขั้นต้นในประเทศไทย และไปเรียนชั้นสูงเพื่อรับปริญญาในมหาวิทยาลัยคู่สัญญาในต่างประเทศ เท่ากับเป็นการช่วยหาลูกค้าประจำให้แก่มหาวิทยาลัยนั้น ๆ กล่าวโดยสรุป มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่เราจะต้องกลับไปหารูปแบบขององค์การ SEAMEO ที่เน้นความเป็นผู้นำทางวิชาการของสถาบันเจ้าภาพ

3.6 องค์การสนับสนุนการวิจัย

ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในข้อ 2.5 ความต้องการในระดับชาติในด้านของการ

วิจัยจัดได้ว่าเป็นปัญหาวิกฤต รัฐจึงให้ความสนับสนุนในเรื่องของการวิจัยอย่างเต็มที่ ได้มีการเพิ่มงบประมาณของสภาวิจัยแห่งชาติ มีการให้เงินสนับสนุนงานวิจัยของหน่วยราชการและของสถาบันอุดมศึกษาโดยตรง มีการจัดตั้งองค์การสนับสนุนการวิจัยที่เป็นหน่วยงานอิสระนอกกรอบราชการขึ้น เพื่อเร่งงานวิจัยในด้านสาธารณสุข วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งหน่วยงานล่าสุดที่ดูจะมีศักยภาพสูงและมีความคล่องตัวในการบริหารงาน คือ กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ซึ่งสามารถสนับสนุนให้เกิดโครงการและเครือข่ายงานวิจัยขนาดใหญ่ที่มีประสิทธิภาพขึ้นได้ โดยมีความเป็นอิสระเพียงพอในการร่วมมือกับภาคเอกชน ความร่วมมืออันดีระหว่างองค์กรการวิจัยต่าง ๆ ช่วยให้เกิดความรวดเร็วในการตัดสินใจ และในการเริ่มงานที่ท้าทาย เช่น การจัดสร้างเครื่องมือวิจัย ที่เรียกว่าเครื่อง Synchrotron เพื่อใช้ในการวิจัยระดับสูงของสถาบันต่าง ๆ ร่วมกัน ณ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี อาจกล่าวได้ว่าในขณะนี้นักวิจัยทุกสาขามีสิทธิที่จะได้รับการสนับสนุนในด้านของทุนวิจัยทัดเทียมกัน เป็นที่น่าสังเกตว่า ยังมีผู้ขอทุนวิจัยในด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์น้อยมาก ทั้ง ๆ ที่วิทยาการสาขาดังกล่าวเป็นความเชี่ยวชาญของมหาวิทยาลัย มิใช่ของสถาบันวิจัยเฉพาะกิจ

4. ทิศทางอันพึงประสงค์ของอุดมศึกษาไทย

4.1 การพัฒนาวัฒนธรรมอุดมศึกษา

อาจกล่าวได้ว่ามหาวิทยาลัยเป็นประชาคมของผู้รู้และผู้ใฝ่รู้ ความแข็งแกร่งทางวิชาการจึงขึ้นอยู่กับการพัฒนาสัมพันธภาพใน "แนวนอน" ของสมาชิกในประชาคมนั้น ๆ ความมั่งคั่งทางปัญญา การสร้างความรู้ขึ้นอยู่กับการสัมผัสพันธทางความคิดระหว่างผู้ร่วมงาน ระหว่างครูกับครู ศิษย์กับศิษย์ และศิษย์กับครู การที่มหาวิทยาลัยไทยยังผูกติดอยู่กับความคิดตามขนบราชการที่ผู้น้อยรอคอยคำสั่งจากผู้ใหญ่ จึงมิได้เป็นไปตามธรรมชาติที่แท้จริงของอุดมศึกษา นักวิชาการไทยจำนวนไม่น้อยมักจะกล่าวหาผู้บริหารที่มีตำแหน่งลงท้ายด้วย "...บดี ๆ" ว่า ไม่ให้ความเป็นผู้นำแก่พวกเขา เขาจึงไม่มีโอกาสที่จะ

ทำงานสร้างสรรค์ ข้อกล่าวหาเช่นนี้อาจจะสะท้อนความสับสนในฝ่ายของนักวิชาการมากกว่าฝ่ายผู้บริหารด้วยซ้ำ เพราะผู้มีตำแหน่ง “...บดี ๆ” ทั้งหลายก็มิได้ขัดขวางการสร้างสัมพันธ์ภาพใน “แนวนอน” แต่ประการใด เคยมีอาจารย์โรงเรียนแพทย์ไทยท่านหนึ่งเล่าประสบการณ์ให้ฟังว่าได้ตั้งกลุ่มนักอ่านวารสารวิชาการขึ้น ซึ่งมีสมาชิกเพียง 3 คน แต่กลุ่มนี้เกาะตัวกันอย่างแน่นแฟ้น จนในที่สุดก็สามารถสร้างความแข็งแกร่งทางวิชาการให้แก่กันจนถึงที่สมาชิกบางคนมีงานวิจัยเสนอต่อวงการนานาชาติได้ เราคงจะต้องยอมรับว่าสามเกลอผู้กระหายวิชาเหล่านี้คือผู้ที่เข้าซึ่งถึงวัฒนธรรมอุดมศึกษา

4.2 การพัฒนา “มหาวิทยาลัยแห่งการวิจารณ์”

อันที่จริงวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์น่าจะเป็นวัฒนธรรมหลักของอุดมศึกษา เพราะประชาคมที่ประกอบด้วยผู้รู้และผู้ใฝ่รู้ควรพร้อมที่จะแสดงทัศนะเชิงวิจารณ์ และรับฟังข้อวิจารณ์ของผู้อื่นอย่างเปิดเผยโดยที่ยังรักษาความเป็นมิตรต่อกันไว้ได้ มหาวิทยาลัยในอุดมคติคือสถาบันที่ผู้ที่มีความคิดเห็นต่างกันอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข ข้อโต้แย้งหรือข้อขัดแย้งในทางวิชาการ ถ้าได้นำอภิปรายกันอย่างตรงไปตรงมาและด้วยเหตุผล น่าจะถือได้ว่าเป็นวิธีสองปัญญาให้แก่กัน จริงอยู่ความขัดแย้งในทางวิชาการอาจแปรรูปไปเป็นความขัดแย้งส่วนตัวได้ในบางกรณี แต่ตึกษิตที่แท้จริงย่อมจะต้องรู้จักข่มอัตตาของตนเพื่อรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น และชอบที่จะได้แย้งด้วยวิจารณ์ญาณ “มหาวิทยาลัยแห่งการวิจารณ์” จึงเป็นมหาวิทยาลัยที่คึกคักและเข้มข้นด้วยการเสวนา การอภิปราย การโต้แย้ง การวิจารณ์ที่สร้างสรรค์และเสริมปัญญา อนาคตของอุดมศึกษาไทยอาจจะขึ้นอยู่กับ การปรับมโนทัศน์ที่เรียกว่า “the critical university” จากความหมายของมหาวิทยาลัยที่เข้าขั้นโคมาแล้ว ไปสู่ความเบ่งบานของมโนทัศน์ที่ว่าด้วยมหาวิทยาลัยแห่งการวิจารณ์

4.3 การสร้างกลไกในการประเมินและควบคุมคุณภาพ

ดังที่กล่าวไว้ในข้อ 2.8 และ 3.3 องค์การใดที่ปราศจากมาตรการในการควบคุมคุณภาพ และในการประเมินคุณภาพย่อมจะถึงความอับจนด้วยโรคภัย

ที่รู้จักกันในนาม “การหลงรูปตัวเอง” การที่สมาชิกของประชาคมอุดมศึกษาบางคนหรือบางแห่งไม่ยอมรับข้อเสนอที่จะให้มีการประเมินการทำงานและผลงานของตนนั้นอาจเป็นเพราะติดยึดกับ “ชื่อเสียง” ของสถาบันของตน หรืออาจจะเป็นเพราะไม่คุ้นกับระบบดังกล่าว ซึ่งได้ใช้กันมานานพอสมควรแล้วในอารยประเทศ การประเมินนั้นเป็นไปได้ในหลายรูปลักษณะ รูปแบบที่ง่ายที่สุด น่าสนใจที่สุดก็คือ การประเมินตนเอง (self-evaluation) ในหน่วยงานระดับต่าง ๆ ของสถาบันอุดมศึกษา การประเมินตนเองคือการสร้างความสำนึกและการสร้าง “วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์” ในลักษณะหนึ่ง สำหรับการประเมินจากภายนอก หรือโดยบุคคลภายนอก (external evaluation) อาจกระทำได้ยากกว่า แต่ก็ เป็นสิ่งที่จำเป็นต้องทำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ของรัฐ ซึ่งเป็นผู้จัดสรรทรัพยากรให้แก่สถาบันอุดมศึกษา ระบบประเมินที่ดีเป็นรากฐานของการควบคุมคุณภาพ และอุดมศึกษาที่ไร้คุณภาพก็คือสิ่งที่บ่งบอกความตกต่ำทางปัญญาของสังคมนั้น ๆ

4.4 การฟื้นฟูเกียรติภูมิของครูควบคู่กับการสร้างนักวิจัย

แม้ระบบ “ตักสิลา” ของเราแต่เดิมจะมีได้เน้นการวิจัยในรูปของกิจกรรมเอกเทศ แต่ปรมาจารย์ทั้งหลายซึ่งมีลูกศิษย์ลูกหาที่เดินทางมาจากแดนอันไกลโพ้นเพื่อแสวงหาความรู้จากท่านก็ย่อมจะเป็นผู้ที่ได้ “วิจัย” มาแล้วอย่างช้า-ชอง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในข้อ 1.3 และ 2.5 งานวิจัยบางประเภทอาจต้องใช้เวลาที่ต่อเนื่องยาวนานเกินกว่าที่อาจารย์มหาวิทยาลัยทั่วไปจะทำได้ แต่ก็ยังมีงานวิจัยอีกมากนักที่สมาชิกของประชาคมมหาวิทยาลัยทำได้และทำได้ดี เอกภาพของการสอนกับการวิจัยเป็นหลักการอุดมศึกษายุคใหม่ที่ยังใช้ได้อยู่ในปัจจุบัน เกียรติภูมิของครุมหาวิทยาลัยจึงมิได้ขึ้นอยู่กับความชัดเจนในการสอน แต่ถ้อยเดียว แต่ขึ้นอยู่กับความสามารถในการแสวงหาความรู้ ในการบุกเบิกพรหมแดนความรู้ใหม่ด้วย ผู้สอนที่หย่อนในความรู้ และผู้รู้ที่หย่อนในการสอน จึงมิใช่ต้นแบบที่นักวิชาการพึงยึดถือ

4.5 การส่งเสริมวิทยาการทวนกระแส

และการสร้างบทบาทของผู้ก่อ관ทางปัญญา

ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในข้อ 1.1 และ 2.3 บทบาทสูงสุดของอุดมศึกษาน่าจะเป็นเสียงแห่งมโนธรรมให้แก่สังคม นั่นก็หมายความว่า สมาชิกของประชาคมอุดมศึกษาจะต้องมีความกล้าแข็งจริยธรรมในการทวนกระแสสังคม ถ้าแน่ใจได้ว่าสังคมกำลังเดินไปทางแห่งความหายนะ ที่กล่าวมานี้มิได้หมายความว่า เราจะต้องขัดแย้งกับสังคมในทุกกรณีไปเพียงเพื่อจะใช้ข้อแย้งเป็นอาวุธที่สร้างความเด่นให้แก่ตัวเอง แต่การทวนกระแสจะต้องดำเนินไปบนรากฐานอันมั่นคงแห่งความรู้และด้วยความจริงใจ ในแง่นี้ อุดมศึกษาจำเป็นจะต้องมีที่อยู่อันเหมาะสมให้แก่นักวิชาการในสาขาที่ปลอดจากความผันผวนซึ่งถูกกำหนดโดยสังคมภายนอกและโลกภายนอก เราคงไม่อาจกล่าวอ้างได้ว่า มีวิทยาการสาขาใดสาขาหนึ่งที่ประกอบด้วยหลักการอันเป็นสากลที่ไม่มีความจะถูกกระทบด้วยความเปลี่ยนแปลงจากภายนอก แต่เราก็ปฏิเสธไม่ได้ว่า มีวิทยาการบางสาขาที่มุ่งมั่นที่จะแสวงหาสัจธรรมอันเป็นเอกาลิโก ถ้าจะถูกกล่าวหาว่า เป็นผู้ที่ไม่เดินตามกระแสหลัก หรือกลายเป็นผู้ก่อ관ทางปัญญา ก็ควรจะน้อมรับคำวิจารณ์นั้นไว้ด้วยขันติธรรม

4.6 การพัฒนาความสำนึกในเรื่องของความเป็นมนุษย์

ระบบอุดมศึกษาสมัยใหม่ที่เน้นความเชี่ยวชาญเฉพาะสาขามักจะเหมาะเอาว่าการศึกษาเรื่องของคุณค่า โดยเฉพาะคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ เป็นกิจของมนุษยศาสตร์ โดยที่ผู้ที่อยู่ในสาขาอื่นไม่จำเป็นต้องมาพะวงในเรื่องเหล่านี้ หมายความว่า ถ้าอยู่ในสาขาเทคโนโลยีก็ควรจะหมกมุ่นในเรื่องของตนไป โดยมอบภาระหน้าที่ที่เกี่ยวกับผลกระทบของเทคโนโลยีที่มีต่อชีวิตมนุษย์ให้แก่ “นัก” มนุษยศาสตร์ และ “นัก” สังคมศาสตร์ไป แนวคิดเช่นนี้เป็นอันตรายอย่างยิ่ง และอุดมศึกษาของไทยก็คงมีนักวิชาการที่คิดเช่นนี้อยู่จำนวนหนึ่ง แนวทางที่พึงปรารถนาจึงควรจะเป็นว่า ไม่ว่าจะอยู่ในสาขาวิชาใดก็ตาม นักวิชาการผู้นั้นจะต้องมีความสำนึกในเรื่องคุณค่าของความเป็นมนุษย์ และความอยู่รอดของมนุษยชาติอยู่ทุกเมื่อ ในท้ายที่สุดแล้วนักวิชาการที่ได้ศึกษาวิชาของ

ตนไปจนถึงแก่น ก็คงจะหาทางกลับมาสู่อิสรแห่งความเป็นมนุษย์ได้โดยไม่มียากนัก

5. บทสรุป: ศักยภาพของมหาวิทยาลัยศิลปากร

จากจุดเริ่มต้นในรูปของโรงเรียนประณีตศิลปกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากรก้าวเดินมาไกลถึงขั้นที่ได้ขยายความสามารถทางวิชาการของตนให้ครอบคลุมวิทยาการด้านเทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์สุขภาพได้ นับได้ว่าเป็นการก้าวตามโลกโดยมุ่งหวังที่จะให้ทันโลก ประเด็นที่ประชาคมศิลปากรจำจะต้องนำมาพิจารณาก็คือ จากจุดเริ่มต้นมาถึงจุดยืน ณ ตำแหน่งปัจจุบัน เส้นทางเดินของเราได้ผ่านไประเด็นที่ใดและไปในทิศทางใดมาบ้าง จากจุดเริ่มต้นแห่งวิจิตรศิลป์ ซึ่งขยายวงออกมาสู่ประยุกต์ศิลป์และวิทยาการบริสุทธิ์ในด้านของมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์และวิทยาศาสตร์นั้น เราได้บทเรียนอะไรติดตัวมาบ้าง คำถามแรกที่เรากำลังจะต้องตั้งให้แก่ตัวเองก็คือว่า วิทยาการบริสุทธิ์ที่เราสร้างขึ้นมามานี้ในยุคกลางของเรานั้นช่วยให้เราพิเนิจวิจิตรศิลป์ได้ชัดเจนยิ่งขึ้นหรือไม่เพียงใด หรือเอื้อต่อวิจิตรศิลป์หรือไม่เพียงใด เท่าที่สังเกตได้ ประชาคมของเราได้พยายามมาแล้วหลายครั้งที่จะเชื่อมโยงวิทยาการยุคต้นกับยุคกลางเข้าด้วยกัน แต่ก็ดูจะไม่ประสบความสำเร็จ ถ้าจะมองย้อนกลับจากยุคล่าสุดไปสู่ยุคต้นและยุคกลาง เราก็อาจจะเห็นสายใยแห่งความสัมพันธ์บาง ๆ ที่เชื่อมโยงระหว่างวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์กับเทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์สุขภาพ ผู้เขียนได้เคยเสนอความคิดเอาไว้ในช่วงก่อนที่จะร่างแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ว่า เทคโนโลยีที่มหาวิทยาลัยศิลปากรน่าจะให้ความสนใจ คือ เทคโนโลยีสื่อสาร เพราะความแข็งแกร่งทางวิชาการดั้งเดิมของเราอยู่ที่ศิลปะ ซึ่งจะเป็นเนื้อในอันทรงคุณค่าที่นำไปสื่อต่อมหาชนได้ ในรูปของการให้ความทหุทธรรค์กอบปรกกับการกระตุ้นปัญญา ในขณะที่เดียวกับวิทยาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นวิทยาการเชิงวิจารณ์และวิทยาการเชิงประวัติ (critical and historical disciplines) จะเป็นปัจจัยที่เอื้อให้เกิดความเข้าใจอันลึกซึ้งในด้านของความสัมพันธ์ระหว่างงานศิลปะกับบริบททางวัฒนธรรมและสังคม ในแง่นี้ ศิลปากรอาจจะเป็นต้นแบบที่สร้างความแข็งแกร่งทางปัญญาและทางวัฒนธรรมให้แก่

วงการสื่อสารมวลชนได้ ในสภาพที่เป็นอยู่ ศักยภาพของมหาวิทยาลัยศิลปากร
ดูจะเป็นพลังที่กระจายออกเป็นส่วนเล็ก ๆ ภารกิจข้างหน้าจึงน่าที่จะเป็นการ
สร้างเอกภาพ และการรวมพลังทางวิชาการเพื่อเผชิญกับปัญหาในระดับชาติและ
ระดับนานาชาติ ที่ผันผวนเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา